

**ONDOKUZMAYIS ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

CÂHİLİYE ŞİİRİNDE BAZI DİNİ MOTİFLER

- AYRI BASIM -

Dr. Ali BULUT

Sayı: 18-19

Yıl: 2005

CÂHİLİYE ŞİİRİNDE BAZI DİNİ MOTİFLER*

Dr. Ali BULUT

Özet

Bu makalenin amacı cahiliye şiirinden örnekler vererek cahiliye Araplarının dinî inançlarına açıklık getirmektir. İlk önce cahiliye şiiri ve önemi, cahiliye Araplarında din konularından kısaca bahsedilmiştir. Daha sonra o dönemin dinî motiflerini yansıtan cahiliye şiirinden bazı örnekler verilmiştir.

A- Câhiliye Şiiri ve Önemi

İslâm öncesi devirde yaşamış şâirlere ait şiirler için "Câhiliye şiiri" terimi kullanılır. Câhiliye devri şiiri için eski şiir, bu devir şâirlerine eski şâir terimleri de kullanılır.¹ İbnü'l-Kelbî'deki "Araplar, şiirlerinden sadece İslâm'dan kısa bir süre öncesine ait olanlarını koruyabildiler." şeklindeki rivayete bakılırsa² bu şiirler çok fazla bir zaman dilimini içermezler.

Câhiliye şiiri İslâm'ın gelmesiyle birlikte ayrı bir önem kazanmıştır. İlk olarak Kur'ân'daki garîb lafızların anlamı için eski Arap şiirinden yararlanılmaya başlanmış, bu sebeple de sözlü olarak aktarılagelen câhiliye şiirleri derlenip yazıya geçirilmiştir. Sözcüğü muallaka şiirleri ilk defa İslâmî dönemde Hammâd er-Râviye (160/776) tarafından derlenmiştir.³ Buna binâen olsa gerek Hammâd er-Râviye Eski Arap şiirini derleyen ilk kişi olarak kabul edilir.⁴ Yine el-Mufaddal ed-Dabbî (178/794), Abdülmelik b. Kureyb el-Asmaî (216/831) gibi pek çok dilci Câhiliye devri şâirlerinin şiirlerini bir araya toplamışlardır.⁵ Ancak riva-

* Araş. Gör. Dr. Ali BULUT Ondokuz Mayıs Üniversitesi Arap Dili ve Belağatı ABD (e-posta: alibulut@omu.edu.tr)

¹ Çetin, M. Nihad, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul-1973, s. 8.

² İbnü'l-Kelbî, *Putlar Kitabı (Kitâbu'l-Esnâm)*, Çev. Beyza Düşüngen, Ankara-1969, s. 29.

³ Demirayak, Kenan – Çöğenli, M. Sadi, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Genişletilmiş 3. Baskı, Erzurum-2000, s. 44; Tüccâr, Zülfikâr, "Hammâd er-Râviye" mad., *DİA*, XV, 487.

⁴ Tüccâr, a.g.m., XV, 487.

⁵ Demirayak– Çöğenli, a.g.e., s. 46-47.

yet şeklindeki bu derlemelerin yazıya geçirilmesi daha çok talebeleri tarafından yapılmıştır.⁶

Kur'ân'daki garîb lafızları açıklamak amacıyla derlenen bu şiirlerden, Kur'an ilimleri, dil, edebiyat, târih, dinler târihi gibi ilim dallarında da yararlanılmıştır.

B- Câhiliye Araplarında Din:

Câhiliye terimi, gerek Kur'ân-ı Kerîm'de gerekse hadîslerde Arapların İslâm'dan önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslâmî devredekinden ayırt etmek için kullanılmıştır. Bu nedenle genellikle Araplar'ın İslâm'dan önceki dönemine "Câhiliye" veya "Câhiliye çağı", o dönemde yaşayan şâirlere de "Câhiliye şâirleri" denir.⁷ Bazıları Câhiliye dönemini Hz. İsa'dan Hz. Peygamber'e kadar olan devre ile de sınırlı tutar.⁸

İslâmiyetten önceki devirleri, İslâmî devirden ayırdetmek için "Câhiliye" kelimesinden daha uygun bir kavram bulunamaz. Çünkü İslâmiyetten önceki devrin, göze çarpan en belirgin çizgisi, zorbalık, zulüm, çapul, ahde vefasızlık, kız çocuklarını diri diri gömmek, kuvvet ve kudretini başkalarına duyuracak çılgınlıklar yapmak, para ve servetinin yettiği kadar kadın ve dost edinmek, alabildiğine zina, keyif ve iştret ederek sıhhatini harcamak "Câhiliye" devrinin belli başlı özellikleridir.⁹

Câhiliye Araplarının din ve inançlarıyla ilgili en kesin bilgileri Kur'ân-ı Kerîm sunmaktadır. Kur'ân'ın yanında Câhiliye Araplarından günümüze ulaşan kitabelerde ve Eski Arap Şiirinde de bu türden bilgiler bulunmaktadır. Bunların yanında Kur'ân tefsirleri, hadîs, siyer ve meğâzî kitapları ile Mekke ve Medîne tarihi gibi özel alanlara dâir târihî eserlerden de bu konuda faydalanılmaktadır. Yine ilk dönemde, özel olarak Câhiliye Araplarının inançları, ibâdet şekilleri, putları ve put evleri ile ilgili bilgiler sunan *Kitâbu'l-Esnâm*, *Edyânu'l-Arab* vb. isimli

⁶ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî I*, el-Asru'l-Câhilî, Dâru'l-Maârif, Kahire-Ty., s. 160.

⁷ Fayda, Mustafa, "Cahiliye" mad., *DİA*, İst.-1993, VII, 17.

⁸ Weir, T.H., "Câhiliye" mad., *M.E.B. İslam Ansiklopedisi*, III, 11; Tülcü, Süleyman, "Cahiliye Kelimesinin Mana ve Menşei", *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Ankara-1980, Sayı: 4, s. 281.

⁹ Danışman, Nafiz, "Câhiliye Kelimesinin Mana ve Menşei", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: V, Sayı: I-IV, Ankara-1956, s. 194.

eserler yazılmışsa da bunlardan sadece İbnu'l-Kelbî'nin *Kitâbu'l-Esnâm* adlı eseri günümüze ulaşabilmiştir.¹⁰

İslâm'dan önceki çağlarda Arap yarımadası türlü din ve inançların etkisi altında kalmıştır. Buraya zaman zaman hak dinler gönderilmiş, Hûd, Sâlih, İbrâhim, İsmâil ve Şuayb gibi peygamberler bu bölge halklarını doğru yola çağırmışlardır. Bilhassa Hz. İbrâhim ve oğlu İsmâil, Hicâz taraflarında yaşayan Araplar üzerinde büyük tesirler icrâ etmişlerdir.¹¹ Bunlar da gösteriyor ki diğer Sâmî kavimler gibi Arapların da en eski dinleri tevhid esasına dayanmaktadır.¹²

Câhiliyye arapları diğer tanrı ve put adlarının dışında en yüce mâbud olarak Allah kelimesini de kullanıyorlardı. Allah kelimesinin çoğulunu da kullanmıyorlardı.¹³

Arap yarımadasında ve daha çok Güney Arabistan'da milattan sonrakı yıllarda var olduğu anlaşılan bir *rahmân* inancıyla da karşılaşılmaktadır. Şenferâ, Sulâle b. Cundeb, Hâtim et-Tâî, Zeyd b. Amr gibi şâirlerin şiirlerinde *rahmân* isminin Allah'ı ifâde etmek üzere kullanıldığını gösteren deliller mevcuttur.¹⁴ İslâmî dönemde olduğu gibi Câhiliyye döneminde de rabb ve ilâh kelimelerinin aksine *rahmân* kelimesinin çoğulunun bulunmaması, bu kelimenin bir tek tanrıyı yani Allah'ı ifade ettiğini göstermektedir.¹⁵

Câhiliyye Araplarının en yaygın inancı ise çok tanrıcılık ve putperestliktir. Mekke'de hemen hemen her evde bir put olduğu rivâyet edilir.¹⁶ İslâmî kaynaklar, Araplardaki çok tanrıcılık ve putperestliğin yabancı kaynaklı olduğunu belirtirler. Arap yarımadasına putperestliği ilk getiren kişinin Amr b. Luhayy olduğu zikredilir.¹⁷

¹⁰ Çağrı, Mustafa, "Arap" Mad., "İslâm'dan Önce Araplar'da Din" *DİA*, İst.-1991, III, 316.

¹¹ Tülücü, "Eski Arap Yarımadasında Muhtelif Dinler ve Mensupları", *Din Öğretimi Dergisi*, Sayı: 26, Ocak-Şubat, 1991, s. 73.

¹² İbnu'l-Kelbî, *a.g.e.*, s. 6; Çağrı, *a.g.e.*, II, 316.

¹³ Çağrı, *a.g.m.*, III, 317.

¹⁴ Taberî, I, 131-132; Çağrı, *a.g.m.*, III, 316.

¹⁵ Çağrı, *a.g.m.*, III, 316.

¹⁶ İbnu'l-Kelbî, *a.g.e.*, s. 39.

¹⁷ Çağrı, *a.g.m.*, III, 317.

Yine rivâyete göre bu putperest Arapların içinde İbrâhim ve İsmâil peygamberden kalan adetleri devam ettirenler de vardı. Kabe'ye saygı, onu tavâf, hac, umre, Arafât ve Muzdelife'de vakfe, kurban sunmak, hac ve umre esnasında *lebbeyk* diyerek telbiye, Menât putunun yanında tıraş gibi âdetlere kendilerinden bir takım ilâveler de yaparak bunları sürdürürlerdi.¹⁸

Putperestliğin yanında Arap yarımadasında özellikle de Necrân ve Hîre bölgelerinde hıristiyan Araplar da vardı. Ayrıca bu yarımada Araplarla içiçe yaşayan yahûdîler de mevcuttu.¹⁹

Câhiliyye arapları genel olarak putperest olmakla birlikte, aralarında çok az sayıda da olsa hanîfler olarak tanımlanan bâzı kimseler mevcuttu. Bunların Hz. İbrâhimin dînini yaşatmaya çalıştıkları, Yahûdîlik ve hıristiyanlıktan uzak kaldıkları ve putperestlikle de mücâdele ettikleri bilinmektedir.²⁰

Kısaca söyleyecek olursak Arap yarımadasında başta putperestlik olmak üzere Hanîf dîni, Yahûdîlik, Hıristiyanlık, Sâbilik ve Mecûsîlik gibi dinler mevcuttu.²¹

C- Câhiliye Şiirinde Dinî Motifler

Câhiliyye dönemi Araplarının inanç ve dînî telakkileri hakkında Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şeriflerden sonra en önemli bilgi kaynaklarından birisi de eski Arap şiiridir. Çünkü Câhiliyye şiirlerinde Arapların nesepleri, savaşları gibi temel konular yanında kısıtlı da olsa Câhiliyye dönemi tanrıları, putları, inanç ve telakkileri hakkında bilgilere rastlanır.²²

Câhiliye şâirleri şiirlerinde en fazla Allah, rabb, ilah; nadiren de ahiret, hesap, ceza ve mükafat kelimelerini kullanmışlardır. Bunlar da câhiliye Araplarında Allah inancı olduğunu göstermektedir. Zaten

¹⁸ İbnü'l-Kelbî, a.g.e., s. 27-30.

¹⁹ Nicholson, Reynold A., "İslâm Öncesi Arap Şiirinde Dinin Etkileri", Çev. İbrahim Yılmaz, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 17, Erzurum-2002, s. 221-224.

²⁰ Çağrıncı, a.g.m., III, 317.

²¹ Tülücü, "Eski Arap Yarımadasında Muhtelif Dinler ve Mensupları", 74-83.

²² Çağrıncı, Mustafa, "Arap" mad., -İslamdan Önce Araplarda Din- DİA, İst.-1991, III, 316.

Kur'ân'da da müşrik Arapların sıkıntılı anlarında Allah'a yalvardıkları,²³ en büyük yeminlerini Allah adına yaptıkları²⁴; bununla birlikte cinleri Allah'a ortak koştukları,²⁵ Allah'a oğul ve kızlar isnat ettikleri,²⁶ melekleri Allah'ın kızları olarak gördükleri²⁷ ifade edilir. Zaten bunların bir kısmını aşağıda sunacağımız şiirlerde de göreceğiz. Bu ifadelerde ve daha başka ayetlerde de işaret edildiği gibi bu, çok tanrılı bir Allah inancıydı. Örneğin şiirlerinde Allah ve ahiret inancını işleyen hatta bir peygamber gelmesini temenni eden Umeyye b. Ebî's-Salt, Hz. Peygamber, peygamber olarak gönderildiğinde ona iman etmemiş, okuduğu şiirleriyle müşrikleri desteklemiştir.²⁸

İslâm öncesi Arapları şiirlerinin yanında bazı dualarında, deyim ve atasözlerinde de Allah kelimesini oldukça fazla kullanmışlardır.²⁹

Fakat bir şâirin mısralarında sevap ve cezadan, ahiret inancından bahsedilmesi onun putperest olmadığı anlamına gelmez. Sözcelişi mısralarında Allah, Âhiret, hesap, ceza ve sevaptan bahseden şâir Zuheyr b. Ebî Sulmâ hakkında Şevkî Dayf şöyle bir yorum getirir: "Eğer bu beyitler gerçekten ona aitse onun için hanîf inancına mensup olduğu hükmüne varmak mümkün. Ancak bana göre Zuheyr atalarının dinini bırakmamıştır. Bunlar sadece mısralarına serpiştirilmiş bazı kelimelerdir"³⁰ Fakat buna rağmen bazı kaynaklarda Zuheyr b. Ebî Sulmâ hanifler arasında sayılır.³¹ Yine bu şâirlerden Kus b. Sâide el-İyâdî, Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, Umeyye b. Ebî's-Salt, Adî b. Zeyd el-İbâdî, Varaka b. Nevfel el-Kureşî, Abîd b. el-Abras'ın da hanifler arasında adları geçer.³²

Biz bu çalışmamızda daha çok Bağdatlı Mehmed Fehmî'nin, *Târîhu Edebiyyât-ı Arabiyye* adlı eserini esas alarak, Câhiliyye dönemi

²³ Yunus (10): 22; Ankebut (29): 65.

²⁴ En'âm (6): 109; Nahl (16): 38.

²⁵ En'âm (6): 100.

²⁶ En'âm (6): 100.

²⁷ Necm (53): 21.

²⁸ Ünal, Ömer, "İslam Öncesi Arap Şiirinde Bazı Dinî Motifler", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: III, Sayı: 9, Bahar 2003, s. 186.

²⁹ Topaloğlu, Bekir, "Allah" mad. *DİA*, İst.-1989, II, 473.

³⁰ Şevkî Dayf, a.g.e., s. 303.

³¹ Kuzgun, a.g.e., XVI, 38.

³² Kuzgun, a.g.e., XVI, 38.

araplarındaki dîmî motifleri yansıtan bazı Câhiliyye şiirlerini sunacağız.³³

1. ALLAH

a- Lakîb b. Ya'mur/Ya'mer (ö. 372 ?)³⁴:

أبناء قوم تأوؤكم على حنق
ولا يشعرون أضراً الله أم نفعاً³⁵
وقلدوا أمركم الله دركم
رحب الذراع بأمر الحرب مضطلعا³⁶

Kin ve nefretin aleyhinize birleştirmiş olduğu kuvvet

Allah onlara galibiyet mi yoksa mağlubiyet mi nasip edecek bunu düşünemezler

İşinizi – aferin size- harp bilen,

Engin tecrübeli kimselere veriniz

b- İmruu'l-Kays (ö. 549)³⁷:

والله أنجح ما طلبت به
والبر خير حقيبة الرحل³⁸

Senin arzunu sadece Allah yerine getirebilir

İyilik yolcunun en iyi aızıdır

c- Abîd b. el-Abras (ö. 555):³⁹

³³ Burada şiirlerini sunduğumuz şairlerin hepsi Câhiliye döneminde yaşamış şairlerdir.

Sadece Umeyye b. es-Salt, İslâmî döneme de yetişmiş, ancak müslüman olmamıştır.

³⁴ Dîvânî çeşitli defalar neşredilmiştir. Bkz. Demirayak- Çöğenli, a.g.e., s. 63-64. Hayatı hakkında bkz. es-Sâbûnî, Abdulvehhâb, Şu'arâ ve Devâvîn, Beyrut-1978, s. 1-2.

³⁵ Mehmed Fehmî, Târîhu Edebiyyât-ı Arabiyye, Matbaatü Âmire, İstanbul-1332, I, 278.

³⁶ Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 285.

³⁷ Ebû Vehb (Ebu'l-Hâris/Ebû Zeyd) Hunduc b. Hucr b. el-Hâris Âkilü'l-Murâr. Câhiliye devrinin tanınmış Arap şairidir. İmruülkays, kaynakların çoğunda klasik kaside formunu ilk defa ortaya koyan, Arap şiirini belli kurallara bağlayan ve özellikle kafiyeye için esaslar koyan şair olarak tanıtılmaktadır. Muallakasının da yer aldığı Dîvânî birçok defalar basılmıştır. Bkz. Savran, Ahmet, "İmruülkays b. Hucr" mad., DİA, XXII, 238.

³⁸ Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 611.

مَنْ يَسْأَلُ النَّاسَ يَحْرَمُوهُ 40 وَسَأَلُ اللَّهِ لَا يَخِيبُ

İnsanlardan isteyen mahrum olur

Allah'tan isteyen ise hüsrana uğramaz

d- Tarafe b. el-Abd (ö. 560):⁴¹

لَا زَاجِرَاتُ الطَّيْرِ مَا اللَّهُ فَاعِلٌ لِعَمْرِكَ مَا تُدْرِي الطَّوَارِقُ بِالْحَصَى 42

Yemin olsun bilmezler, çakıl taşlarıyla fal açanlar,

Ve kuşlarla uğursuzluk arayanlar, Allah'ın ne yapacağını

e- Hâris b. Hillize (ö. 580):⁴³

لَهُ وَمَا إِنْ لِلْخَائِنِينَ دِمَاءٌ وَفَعَلْنَا بِهِمْ كَمَا عَلَّمَ اللَّهُ 44

لَهُ يَلْغُ تَشَقَّى بِهِ الْأَشْقِيَاءَ فَهَدَاهُمْ بِالْأَسْوَدَيْنِ وَأَمْرُ اللَّهِ 45

Onlara yaptıklarımızı bir Allah bilir

Hâinlerin kanlarını ise kimse aramaz

Su ve hurmayla besledi onları (hükümdar)

Allah'ın takdiri mutlaka bulur yerini ve kim şakî olacaksa olur

f-Urve b. el-Verd (ö. 596):⁴⁶

³⁹ Ebû Ziyâd Abîd b. El-Ebras el-Esedî. Cahiliye devri Arap şairlerindedir. Dîvanının çeşitli baskıları vardır. Bkz. Yüksel, Azmi, "Abîd b. Ebras" mad., *DİA*, I, 308-309.

⁴⁰ Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 948; Dayf, a.g.e., s. 102.

⁴¹ Dîvânı çeşitli defalar neşredilmiştir. Bkz. Demirayak- Çöğenli, a.g.e., s. 62. Hayatı hakkında bkz. Corci Zeydân, a.g.e., I, 117-119.

⁴² Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 67. (Mehmed Fehmî, bu beytin Lebîd'e de nisbet edildiğini söyler.)

⁴³ Ebû Ubeyde (Ebu'z-Zâlim) el-Haris b. Hillize b. Mekrûh el-Yeşkurî el-Bekrî. Cahiliye devri Arap şairlerindedir. Muallakası, Dîvanı ve bazı şiirleri derlenerek çeşitli defalar neşredilmiştir. Bkz. Karaarslan, Nasuhi Ünal, ""Hâris b. Hillize" mad., *DİA*, XVI, 196-197.

⁴⁴ *Muallakât Yedi Askı*, Çev. Şerafettin Yaltkaya, M.E.B. Yay., İstanbul-1989, s. 64; ez-Zevzenî, a.g.e., s. 230.

⁴⁵ *Muallakât*, s. 63; Ez-Zevzenî, a.g.e., s. 228.

⁴⁶ Dîvânı çeşitli defalar neşredilmiştir. Bkz. Demirayak- Çöğenli, a.g.e., s. 63. Hayatı hakkında bkz. es-Sâbûnî, a.g.e., s. 26-27.

47 مَضَى فِي الْمَشَاشِ أَلْفًا كُلَّ مَجْزَرٍ لِحَا اللَّهِ صُغْلُوكَا إِذَا جَنَّ لِيْلِهِ
48 نَعِشٌ ذَا يَسَارٍ أَوْ تَمُوتُ فَتُعْذِرَا قَسِيرٌ فِي بِلَادِ اللَّهِ وَالتَّمِيسِ الْغِنَى

*Allah kahretsin o çapulcuğu ki geceleyin,
Taşlık ve bataklıklardan geçip deve kesilen yerlerde yaşar
Allah'ın memleketlerini gez, zengin olmaya çalış
Ya bolluk içinde yaşarsın ya da ölüp mazur görülürsün*

g- Nâbiğa ez-Zubyânî (ö. 604):⁴⁹

50 وَلَيْسَ وَرَاءَ اللَّهِ لِلْمَرْءِ مَذْهَبٌ خَلَفْتُ فَلَمْ أَتْرُكْ لِنَفْسِكَ رِيْبَةً

*Yemin ettim şüphe edecek bir şey kalmadı
Allah'tan başka kişinin gideceği bir yol yoktur*

h- Hâtim et-Tâî (ö. 605):⁵¹

52 مِنْ الْعَيْشِ أَنْ يَلْقَى لِبُوسَا وَمَطْعَمَا لِحَا اللَّهِ صُغْلُوكَا مِنْهُ وَهَمُّهُ

*Tek arzuları giyecek ve yiyecek olan
Miskinleri Allah kahretsin*

i- Zuheyr b. Ebî Sulmâ (ö. 609/610):⁵³

54 إِلَى الْحَقِّ تَقْوَى اللَّهِ مَا قَدْ بَدَأَ لِي بِدَأَى لِي أَنَّ اللَّهَ حَقٌّ فَرَادَنِي

⁴⁷ Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 314.

⁴⁸ Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 317.

⁴⁹ En-Nâbiğa Ziyâd b. Muâviye ez-Zübyânî. Dîvânî çeşitli defalar neşredilmiştir. (Bkz. Demirayak- Çöğenli, a.g.e., s.64). Biyografisi için bkz. Arberry, A. J., *Arabic Poetry*, Cambridge-1965, s. 170; Hayatı hakkında bkz. es-Sâbûnî, a.g.e., s. 32-33.

⁵⁰ Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 565, 856; eş-Şâyi, Muhammed b. Abdurrahman b. Sâlih, *el-Furûku'l-Lugaviyye ve Eseruhâ fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Riyad-1993, s. 238.

⁵¹ Ebû Saffâne (Ebû Adî) Hâtim b. Abdullah b. Sa'd et-Tâî el-Kahtânî. Câhiliye döneminin cömertliğiyle ünlü şairidir. Dîvânî bir çok defalar yayımlanmıştır. Bkz. Tülücü, "Hâtim et-Tâî" mad., *DİA*, XVI, 473.

⁵² Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 342.

⁵³ Dîvânî çeşitli defalar neşredilmiştir. Bkz. Demirayak- Çöğenli, a.g.e., s. 65. Hayatı ve edebî kişiliği hakkında bkz. Tülücü, *Zuheyr b. Ebî Sulmâ ve Edebî Kişiliği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum-1982.

⁵⁴ Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 47; Polat, İbrahim Ethem, *İslam Öncesi Hanif Edebiyatı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum-1996, s. 42; "Hanif Şairlerin

وَأَهْلَكَ لِقَمَانِ بْنِ عَادٍ وَعَادِيَا
 وَالْمُتَّرَ أَنْ اللَّهَ أَهْلَكَ تَبَعًا
 55 وَفِرْعَوْنَ أَرْدَى جُنْدَهُ وَالنَّجَاشِيَا
 وَأَهْلَكَ ذَا الْقَرْنَيْنِ مِنْ قَبْلِ مَا تَرَى

*Gördüm ki Allah haktır, arttı,
 Bu düşüncemden sonra Allah korkum
 Bilmez misin Allah Tübbâ'yı helâk etti
 Lokmân b. Âd'ı ve Âdiyâ'yı da helâk etti
 Bunlardan daha önce de Zü'l-Karneyn'i
 Firavun'un ordusunu ve Necâşî'yi de helâk eti*

2. ALLAH ADINA YEMİN

a- İmruu'l-Kays (ö. 549):

56 وَمَا إِنْ أَرَى عَنْكَ الْغَوَايَةَ تَنْجَلِي فَقَالَتْ: يَمِينُ اللَّهِ مَا لَكَ حِيلَةٌ
 57 حَتَّى أَبِيدَ عَامِرًا وَكَاهَلًا تَاللَّهِ لَا يَذْهَبُ شَيْخِي بَاطِلًا

*Şöyle dedi: Allah'a yemin olsun ki başka bir çaren yok
 Sende herhangi bir aşk şaşkınlığı göremiyorum
 Tallahi babamın kanı yerde kalmayacak
 Âmir ve Kâhil kabilelerini yok edinceye kadar (savaşacağım)*

b- Zuheyr b. Ebî Sulmâ (ö. 609/610):

58 ذُبْيَانُ عَامَ الْحَبْسِ وَالْأَصْرِ تَاللَّهِ ذَا قَسَمًا لَقَدْ عَلِمْتُ
 59 قَفَاقِصِدٍ بَدْرُ عَيْكَ وَأَنْظُرُ أَيْنَ تَنْسَلِكُ تَعَلَّمَا هَا لِعَمْرٍ اللَّهُ ذَا قَسَمًا

*Tallahi, yeminle söylüyorum
 Zubyân kavmi, bağlanıp hapsedildiği yılı iyi bilir
 Şunu iyi bil ki Allah'a yeminle söylüyorum*

Şiirlerinde Monoteist Yapı", Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 1, Bahar 2001, s. 130.

⁵⁵ Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 48.

⁵⁶ Ez-Zevzenî, Ebû Abdullah el-Huseyn b. Ahmed, Şerhu'l-Muallakâti's-Seb, Dâru'l-Cil, Beyrut-1972, s. 23.

⁵⁷ Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 571.

⁵⁸ Sa'leb, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ, Şerhu Divâni Zuheyr, el-Mektebetü'l-Arabiyye, Kahire-1964-1384, s. 88.

⁵⁹ Sa'leb, Şerhu Divâni Zuheyr, s. 182.

Yapamayacağın işe girişme, işin sonu nereye varacak düşün

3. ALLAH ADIYLA BEDDUA⁶⁰

a- Tarafe b. el-Abd (ö. 560):

لا تترك الله له واضحة كم من خليل كنت خالته

Nice kimselerle arkadaşlık ettim

Allah onları hiç güldürmesin

4. KÂBE ADINA YEMİN

a- Zuheyr b. Ebî Sulmâ (ö. 609/610):

رجال بنوه من قريش وجرهم فأقسمت بالبيت الذي طاف حوله

Kureyş ve Cürhümlü kişilerin inşa edip

Etrafını tavâf ettikleri eve/Kâbe'ye yemin ederim

5. RABB

a- Tarafe b. el-Abd (ö. 560):

ولو شاء ربِّي كنت عمرو بن مرثد فلو شاء ربِّي كنت قيس بن خالد

Eğer Rabbim dileseydi ben de Kays b. Hâlid olurdum

Eğer Rabbim dileseydi ben de Amr b. Mersed olurdum

b- Adıyy b. Zeyd el-İbâdî (ö. 590)⁶⁴:

على ورب مكة والصليب سعى الأعداء لا يألون شراً

Mekke'nin ve haçın Rabbine yemin olsun ki

⁶⁰ Urve b. el-Verd ve Hâtım et-Tâî'nin yukarıdaki beyitleri de Allah adıyla bedduaya örnek verilebilir.

⁶¹ İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab*, Dârü Sâdır, Beyrut-Ty, VI, 4856; Mehmed Fehmî, *a.g.e.*, I, 645.

⁶² *Muallakat*, s. 23; Sa'leb, *a.g.e.*, s. 14; ez-Zevzenî, *a.g.e.*, s. 106.

⁶³ *Muallakât*, s. 18; ez-Zevzenî, *a.g.e.*, s. 89.

⁶⁴ Adıyy b. Zeyd b. Hammâd el-İbâdî et-Temîmî. Câhiliye devri hıristiyan Arap şairidir. Divanı ve diğer şiirleri neşredilmiştir. Bkz. Özcanoglu, Muzaffer, "Adî b. Zeyd" mad., *DİA*, I, 382.

⁶⁵ Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s. 101.

Düşmanlar aleyhimde hiçbir kötülüğe aldurmaksızın çalışıyorlar

c- Zuheyr b. Ebî Sulmâ (ö. 609/610):

ولا خالداً إلا الجبالَ الرَّواسيَا ألا لا أرى فوقَ الحوادثِ باقيًا
66 وأيامنا معدودةٌ واللياليَا وإلا السَّمَاءَ والبلاذَ وربَّنَا

Hiçbir varlığı kalıcı ve sonsuz görmüyorum,

Sadece yüksek dağlar, gök, toprak

Ve Rabbimiz kalıcıdır

Bir de sayılı günlerimiz ve geceler kalıcıdır

6. RAHMÂN-RABB-TEVHÎD-CENNET-CEHENNEM- ÂHİRET AZÂBI-ALLAH TAKVÂSİ-KÂFİRLER:

a- Zeyd b. Amr b. Nufeyl (ö. 605)⁶⁷ :

عزلتُ الجنَّ والجنَّانَ عني كذلك يفعلُ الجلدُ الصبورُ

لا صنمِي بني طسَمَ أدِينِ فلا الغزَى أدِينِ ولا ابنتيها

لنا في الدهرِ إذ حلَمي صغيرِ لا هُبْلا أدِينِ وكان ربُّنا

أدِينِ إذا تَقَسَّمتُ الأمورُ أربُّنا واحداً أم ألفَ ربِّ

ألم تعلم بأنَّ الله أفني رجالا كان شأنهم الفجورُ

وأبقى آخرينَ ببرِّ قومِ فيربُّو منهم الطفلُ الصغيرُ

رأينا المرءَ يعترُّ ذاتَ يومِ كما يتروَّحُ العُصنُ النَّضيرُ

ولكن أعيدُ الرَّحمنَ ربي ولكن أعيدُ الرَّحمنَ ربي

فتقوى الله ربَّكم احفظوها متى ما تحفظوها لا تَبُوروا

ترى الأبرارَ دارُهُم جِنانُ وللكفارِ حاميةٌ سعيرُ

68 وخزى في الحياة و إن يموتوا يُلاقوا ما تضيقُ به الصدورُ

İnsan ve şeytan cinlerini kendimden uzaklaştırdım,

Mert ve cesur kişi böyle yapar,

Ne Uzzâ'ya taparım ne de iki kızına,

Ne de Tasm Oğullarının iki putuna,

⁶⁶ Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 47.

⁶⁷ Hayatı hakkında bkz. Corci Zeydân, a.g.e., I, 143-144.

⁶⁸ Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 56-58.

*Aklımın ermediği çocukluğumda,
Rabb bildiğim Hubel'e de tapmam,
Büyüyüp kendimi kurtardığımda tek bir Rabb'e mi,
Yoksa bin Rabb'e mi tapacağım
Bilmez misin Allah yok etti,
Yolunu şaşırmuş birçok kimseyi,*

*İyi olanları ise bıraktı,
Onların küçükleri büyüsün diye,
Kişi elbet bir gün gerçeği yakalayacak,
Aynen susuz bir dalın yeşillenmesi gibi,
Ben ancak Rahmân'a Rabb'imize kul olurum,
Şefkatli Rabb'im günahlarımı bağışlasın diye,
Allah'tan Rabb'inizden daima korkun,
Böyle olursanız felakete uğramazsınız,
İyilerin yurdu cennettir,
Kâfirlerin ise yakıcı cehennem,
Dünyada rezildirler, ölünce de,
Gönülleri sıkıp daraltan azapla karşılaşrlar*

7. İLÂH

a- Abîd b. el-Abras (ö. 555):

رَكْضًا، وَكِدْتُ بَأَنَّ أَرَى دَاوِدَا وَطَلَبْتُ ذَا الْقَرْنَيْنِ حَتَّى فَاتَنِي
وَلِيَقْتَنِينَ هَذَا وَذَاكَ كِلَاهِمَا إِلَّا الْخُلُودَ، وَلَنْ تَنَالَ خُلُودَا
إِلَّا الْإِلَٰهَ وَوَجْهَهُ الْمَعْبُودَا⁶⁹

*Zü'l-Karneyn'in peşine koştum; fakat yetişemedim
Az kaldı Dâvûd'u da görecektim
Ebedi olmak ise mümkün değildir*

⁶⁹ Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 925.

Hepimiz son bulacağız

Sadece tanrı ve onun vech-i mâbûdu hariç

b- Nâbiğa ez-Zubyânî (ö. 604):⁷⁰

لَوْ أَنَّهُا عَرَضَتْ لِأَشْمَطِ رَاهِبٍ
أَيَّخَشَى إِلَهَهُ صَرُورَةً مُتَعَبِّدٍ⁷¹

Şayet (Mehbare) saçlı sakalı ağarmış,

Kendini tanrıya adanmış bir râhip görseydi

8. İLAH- TEVHİD-YARATICI-TESBİH-ARŞ SAHİBİ- İSTİAZE-SÜLEYMAN (AS)-AD KAVMİ-CUDİ DAĞI:

a- Varaka b. Nevfel (Hicretten önce):⁷²

لَقَدْ نَصَحْتُ لَأَقْوَامٍ وَ قَلْتُ لَهُمْ
أَنَا النَّذِيرُ فَلَا يَغْرُرْكُمْ أَحَدٌ
فَإِنْ دَعَوْكُمْ فَقُولُوا بَيْنَنَا حَدَدٌ
وَقَبْلُ قَدْ سَبَّحَ الْجُودِيُّ وَالْجُمُدُ
سَبْحَانَ ذِي الْعَرْشِ سَبْحَانَا نَعُوذُ بِهِ
لَا يَنْبَغِي أَنْ يُنَاوَى مَلَكُهُ أَحَدٌ
مُسَخَّرُ كُلِّ تَحْتِ السَّمَاءِ لَهُ
لَا شَيْءٌ مِمَّا نَرَى تَبْقَى بِشَاشَتِهِ
بِيبَقَى إِلَهُهُ وَ يُودِي الْمَالُ وَ الْوَلَدُ
وَالْخَلْدُ قَدْ حَاوَلْتُ عَادًا فَمَا خَلَدُوا
لَمْ تُغْنِ عَنْهُرُ مَرْمَزُ يَوْمَا خَزَائِنُهُ
وَلَا سَلِيمَانَ إِذْ دَانَ الشُّعُوبُ لَهُ⁷³
وَالْجَنُّ وَالْإِنْسُ فِيمَا بَيْنَنَا تَرَدُّ

Bazı insanlara nasihat ettim şöyle dedim:

Ben uyarıcıyım, sakın kimse sizi aldatmasın,

Yaratıcınızdan başka ilahlara tapmayın,

Sizi buna çağırırsalar deyin aramızda büyük bir engel var,

Tesbih ederiz o arşın sahibini ona sığınırız,

Daha önce de Cûdî ve Cumud dağları onu tesbih etti,

⁷⁰ Dîvânî çeşitli defalar neşredilmiştir. Bkz. Demirayak-Çöğenli, a.g.e., s. 64. Hayatı hakkında bkz. es-Sâbûnî, a.g.e., s. 32-33.

⁷¹ Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 869.

⁷² Hakkında "Varaka b. Nevfel Hayatuh ve Şi'ruh" (Eyhem Abbâs Hammûdî, el-Mevrid, Sayı: 2, Cilt: 17, s. 168-182.) adlı bir makale yazılmıştır. Bkz. Demirayak-Çöğenli, a.g.e., s. 65.

⁷³ Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 51.

Gök kubbesi altında herşey ona hizmet eder,
 Kimse onun egemenliğinden kaçamaz,
 Gördüğümüz hiçbir şeyin parlaklığı baki değildir,
 İlah bâkîdir, mal ve evlat helâk olur,
 Hürmüze hazineleri bir fayda sağlamadı,
 Âd kavmi de uğraştı ama ebedi olamadı,
 Süleyman da, bütün milletler,
 Emrinde olduğu halde insanlar cinler.

9. ÂHİRET-HESÂP-CEZÂ-SEVÂP-AMEL DEFTERİ- CEHENNEM

a- Nâbiğa ez-Zubyânî (ö. 604):

ولكن لا تُخَانُ الدهرَ عندي 74 وعند الله تجزيه الرجال

Ben sana hiçbir zaman hiyânet etmem

Çünkü Allah amellerin karşılığını verecektir

b- Hâtim et-Tâî (ö. 605):

ويعظمُني ماوى! بيتٌ مسقفٌ واني - وإن طال الثواء - لميتٌ
 وكلُّ امرئٍ رهنٌ بما هو مُتلفٌ واني لمجزئٌ بما أنا كاسبٌ 75

Ömrüm ne kadar uzun olursa olsun bir gün öleceğim

Varacağım yer de bir karanlık çukur olacaktır

Yaptığım işlerin hesabı sorulacaktır

Herkesin zarar verdiği malı ödemekle yükümlü olduğu gibi

c- Zuheyr b. Ebî Sulmâ (ö. 609/610):

ليُحْفَى ومهما يُكْتَمُ اللهُ يَعْلَمُ فلا تُكْتَمَنَّ اللهُ ما فى نفوسِكُم
 76 ليوم الحساب أو يُعْجَلُ فَيُنْقَمُ يُؤَخَّرُ فَيُوضَعُ فى كتاب فَيُنْخَرُ

İçinizdekileri Allah'tan gizlemeyin

⁷⁴ Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 863.

⁷⁵ Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 330.

⁷⁶ Sa'leb, a.g.e., s. 20; ez-Zevzenî, a.g.e., s. 110-111; Dayf, a.g.e., 102, 303; Ahmet Çelik, Kur'an-ı Kerim İle Yeni Mana Kazanan İstilahların Cahiliyye Dönemindeki Kullanışları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1991, s. 62.

Gizleseniz de Allah onu bilir

Cezası ertelenir, amel defterine yazılır, birikir

Hesap günü için, ya da bu ceza dünyada verilir

d- Kus b. Sâide (ö. 600)⁷⁷:

عليهم من بقايا خزهم خرق يا ناعي الموت والملحود في جدت
فهم إذا انتبهوا من نومهم فرق دغهم فإن لهم يوماً يصاح بهم
خلقاً جديداً كما من قبلها خلقوا حتى يعودوا بحال غير حالهم
منها الجديد ومنها المنهج الخلق منهم عراة ومنهم في ثيابهم⁷⁸

Ölüm habercisi! Ölüler mezarlarında

Üzerlerinde parça parça ipek kalıntıları

Bırak onları nasılsa birgün çağrılacaklar

Uykularından uyandıklarında dağılacaklar

Sonunda yeni bir şekle girecekler

Yeni bir yaratılış, aynen ilk yaratılış gibi

Bir kısmı çıplak, bir kısmı giyinik,

Bir kısmının elbisesi yeni, bir kısmının da eskimiş olarak

e- Varaka b. Nevfel (Hicretten önce):

رشدت وأنعمت ابن عمر! وإنما تجنبت ثوراً من الله حاميا
بدينك ربا ليس رب كمتله وتركك أوثان الطواغي كما هي
وإدراكك الدين الذي قد طلبته ولم تك عن توحيد ربك ساهيا
فأصبحت في دار كريم مقامها ثعلل فيها بالكرامة لاهيا
تلاقي خليل الله فيها ولم تكن من الناس جبّارا إلى النار هاويا
وقد تدرك الإنسان رحمة ربه ولو كان تحت الأرض سبعين واديا
أقول إذا ما زرت أرضاً مخوفة حنانك لا تظهر علي الأعدايا
حنانك إن الجن كانت رجاءهم وأنت إلهي ربنا ورجائيا
أدين لرب يستجيب ولا أرى أدين لمن لا يسمع الدهر داعيا⁷⁹

⁷⁷ Kus b. Sâide'nin hayatı hakkında bkz. Corci Zeydân, a.g.e., I, 144-145; Mehmet Ali Kapar, "Kus b. Saide" mad., DİA, XXVI, 460; Hannâ el-Fâhûrî, el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-Arabî el-Edebu'l-Kadîm, Dâru'l-Cîl, Beyrut-1986, s. 124-125.

⁷⁸ Mehmed Fehmî, a.g.e., s. 23.

*Amr'ın oğlu! Doğru yolu buldun nimete erdin,
Allah'ın yakıcı ateşinden kendini kurtardın,
Rabb'e boyun eğerek, onun dışında yoktur Rabb,
Azgınlığın putlarını terkederek,
Aramış olduğun dini bularak,
Rabbini tek bir Rab olarak kabulden hiç şaşmadın,
Güzel bir diyarda bulunuyorsun,
Orada eğlenir devamlı ikramlar görürsün,*

*Orada Allah dostuyla karşılaşsın,
İnsanları ateşe iten zorbalardan olmazsın,
Rabbinin rahmeti ulaşır elbet insana,
Yerin yetmiş kat altında bulunsa da,
Korkulu bir diyarı ziyaret ettiğimde derim,
Bana merhamet eyle, düşmanlarımı muzaffer eyleme,
Bana merhamet eyle, onlar cinlerden umarken,
Benim ilâhım sensin, Rabbim ve ümidim,
Duaları kabul eden Rabb'e boyun eğirim,
Asla davetçiye kulak vermeyen kimselere ise boyun eğmeyi kabul
etmem*

f- Umeyye b. Ebî's-Salt (ö. 624)⁸⁰:

سَنَدًا وَ قَدْرَ خَلْقِهِ تَقْدِيرًا الحمد لله الذي لم يتخذ
في الخاشعين لوجهه مشكورا و عنأله وجهي وخلقى كله⁸¹

*Şükür Allah'a, hiçbir ortağı olmayan,
Varlıklara bir kader tayin eden,*

⁷⁹ Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 53-54.

⁸⁰ Umeyye b. Ebî's-Salt, cahiliye devrinde yaşamış ve Tevrat'ı okumuştur. İbrahim (a.s.)'in getirdiği dinin devamı kabul edilen Hanîfiyye'nin mensuplarındandı. Hz. Peygamber (S.A.V.)'in çağdaşı olmasına rağmen İslam'a girmemiş, nebilik hevesine kapılmıştır. Bkz. Kuzgun, Şaban, "Hanîf" mad. DİA, İst.-1997, XVI, 38.

⁸¹ Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 32.

*Samimiyetle, şükürle ona yönelenlerin içinde,
Yüzüm, bedenim hepsi ona boyun eğerler,*

10. HANÎF DÎNİ - RABB

a- Umeyye b. Ebî's-Salt (ö. 624):

ما يُماري فيهن إلا كفور إن آيات ربنا بينات
مستبين حسابه مقدور خلق الليل والنهار فكل
بمهاة شعاعها منشور ثم يجلو النهار رب كريم
كلُّ دين يوم القيامة عندا لله إلا دين الحنيفة زور⁸²

*Rabbimizin alametleri apaçıktır,
Bunları ancak inkarcılar tartışır,
Gece ve gündüz yaratılmış, hepsi,
Belli bir ölçüyle ortaya çıkarlar,
Sonra Yüce Rab, gündüzü ortaya çıkarır,
Işıkları yayılan güneş vasıtasıyla,
Hanif dininden başka her din,
Kıyâmet günü Allah katında yalandır.*

11. PEYGAMBER-ÂHİRET:

a- Umeyye b. Ebî's-Salt (ö. 629):

ما بعد غاييتنا من رأس مَحِيَانَا أَلَا نَبِيٌّ لَنَا مَنَا فَيُخِيرُنَا⁸³
*Keşke bir peygamberimiz olsa da bildirse,
Dünyaya gelişimizi, ölümümüzü ve daha sonrasını*

12. PEYGAMBER ADLARI

A- NŪH (A.S.):

a- Adıyy b. Zeyd el-Ibâdî (ö. 590):

ثم عاد من بعدهم وثمرود⁸⁴ أين أهل الديار من قوم نوح

⁸² Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 33.

⁸³ Corci Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Lugati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Fikr, Beyrut-1416/1996, I, 141; Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 34.

⁸⁴ Mehmed Fehmî, a.g.e., s. 381.

Nerede bu toprakların sahipleri, Nuh halkı

Sonra Âd ve Semûd

b- Nâbiğa ez-Zübyânî (ö. 604):

كذلك كان نوح لا يخون ⁸⁵ قالقبت الأمانة لم تخنها

Emanete hiyânet etmediğini gördüm

Nuh da böyleydi, emanete hiyânet etmezdi

B- DÂVÛD (A.S.):

a- Selâme b. Cendel (ö. 608)⁸⁶:

كحب الجن مشن أبلم متقلق ⁸⁷ مداخلة من نسج داود شكها

Dâvûd yapımı sağlam bir zırh

Yarılp kabuğundan çıkmış bakla tanesi gibi

14. ESKİ KAVİMLER

A. ÂD KAVMİ

a- Zuheyr b. Ebî Sulmâ (ö. 609/610):

كاحمر عاد ثم ترضع فتفطم ⁸⁸ فتنتج لكم غلمان أشام كلهم

Sonra bu savaşta uğursuz çocuklarınız doğar,

Âd kavminden Ahmer⁸⁹ gibi, savaşta süt emerler savaşta süttten kesilirler

B. İREM KAVMİ⁹⁰

⁸⁵ Mehmed Fehmî, a.g.e., s. 565, 856.

⁸⁶ Selâme b. Cendel, hristiyan bir arap şairidir. Divânı neşredilmiştir. Bkz.. es-Sâbûnî, a.g.e., s. 29-30; Şevkî Dayf, a.g.e., s. 102; Demirayak-Çöğenli, a.g.e., s. 65.

⁸⁷ Şevkî Dayf, a.g.e., s. 102.

⁸⁸ Muallakât, s. 25; Sa'leb, Şerhu Dîvânî Zuheyr, s. 20; et-Taberî, a.g.e., II, 99; el-Kurtubî, a.g.e., XVII, 142; İbn Manzûr, a.g.e., IX, 157, XII, 315..

⁸⁹ Bu beyti yorumlayanlar buradaki Ahmer isimli şahıstan maksadın Semud kavminden deveyi kesen Kîdâr b. Sâlif olduğunu söylerler. Sa'leb, a.g.e., s. 20; el-Kurtubî, a.g.e., XVII, 142; ez-Zevzenî, a.g.e., s. 112.

⁹⁰ Bazıları İrem'in bir kabile ismi olduğunu söylerken bazıları da bir şehir adı olduğunu söylerler. Bkz. Yakût el-Hamevî, Ebû Abdullah Yâkut b. Abdullah, Mu'cemü'l-Büldân, Dâru'l-Fikr, Beyrut-Ty., I, 154-155.

a- Zuheyr b. Ebî Sulmâ (ö. 609/610):

91 *مِنْ نَسَجِ دَاوُدَ مَا قَدِ أَوْرَثَتْ إِرْمَ وَأَخْرَيْنَ تَرَى الْمَائِدَى عَدَّتْهُمْ*

Diğerlerini ise görürsün ki zırhlarını hazırlamışlar

İrem 'den beri gelen Dâvud yapımı zırhlarını

15. MUKADDES KİTAPLAR

A. ZEBÛR

a- İmruu'l-Kays (ö. 549):

92 *كَخَطِّ زَبُورٍ فِي عَسِيبِ يَمَانِي لِمَنْ طَلَّ أَبْصَرَتْهُ فَشَجَانِي*
93 *كَخَطِّ زَبُورٍ فِي مَصَاحِفِ رُهْيَانِ أَتَتْ جَجَّجَ بَعْدِي عَلَيْهِ فَأَصْبَحَتْ*

Gördüğüm enkaz yığını kimin ki beni üzdü

Yemen hurma lifine yazılmış Zebur yazısı gibi

Benden sonra üzerinden yıllar geçti

O aynen rahiplerin mushaflarındaki Zebur yazısı gibiydi

17. RÂHİP

a- İmruu'l-Kays (ö. 549):

94 *مَنَارَةٌ مُمَسَّى رَاهِبٍ مَثْبَلٍ نُضِي الطَّلَامَ بِالْعِشَاءِ كَانَهَا*
95 *أَمَانَ السَّلَيْطِ بِالذُّبَالِ الْمُقْتَلِ يُضِي سَنَاهُ أَوْ مَصَابِيحِ رَاهِبٍ*

(Yüzünün parlaklığı) geceleyin karanlığı aydınlatır

⁹¹ Sa'leb, a.g.e., s. 158; el-Alûsî, Ebû'l-Fadl Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut-Ty., XXX, 122.

⁹² Et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/923), *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, I-XXX, Beyrut-1405, IV, 198 ; El-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr b. Ferâh (671/1273), *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Thk. Ahmed Abdulâlîm el-Berdûnî, I-XX, Kahire-1372, IV, 296; İbn Manzûr, a.g.e., VIII, 199; Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 334. (et-Taberî ve el-Kurtubî bu şiirdeki zebûr kelimesinin kitap anlamında kullanıldığını söylerler.)

⁹³ Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 460.

⁹⁴ Muallaka, s. 5; İbn Manzûr, a.g.e., XV, 280; ez-Zevzenî, a.g.e., s. 32; Mehmed Fehmî, a.g.e., I, 635.

⁹⁵ Muallaka, s. 8; ez-Zevzenî, a.g.e., s. 51.

*Kendini ibadete vermiş rahibin lambası gibi
(Şimşeg'in) parlaklığı aydınlatıyor rahibin
fitili bol zeytin yağına batırılmış lambası gibi*

19. PUTA TAPMA

a- İmruul-Kays (ö. 549):

فَعَنَّ لَنَا سِرْبٌ كَانَ نِعَاجَهُ عَذَارَى دَوَارٍ فِي مَلَأٍ مُدْبِلٍ⁹⁶

*Birdenbire, sırtları ak ve ayakları kara bir yaban öküzü sürüsü
çıktı karşımıza. Dişileri,*

*Devar adlı putun çevresinde uzun, siyah etekleriyle dönen genç
kızlar gibi dertop olmuştu*

Değerlendirme ve Sonuç:

Câhiliye şiirleri çoğunluğunu oryantalistlerin oluşturduğu bir grup tarafından inkar edilir. Bunlar, Câhiliye şiirini kökünden reddedip bu şiirlerin İslâmdan sonra düzenlendiğini söylerler. Yine bazı müsteşriklerle göre bu şiirlerde geçen Lât vb. put isimleri daha sonra müslümanlar tarafından Allah lafzıyla değiştirilmiştir. 20. asır edebiyatçılarından Tâhâ Hüseyin de müsteşriklerle aynı görüşü paylaşmakta, bu şiirlerin uydurma olduğunu iddia etmektedir.⁹⁷ Oryantalistlerin bu görüşlerini aktaran Bekir Topaloğlu hem şu an elimizde bulunan câhili şiirlerinde azımsanamayacak ölçüde put ismi olduğunu; hem de câhiliye şiirinden put adlarının çıkarılıp yerlerine Allah kelimesinin yerleştirilmesinin lafız ve mana ahengi bakımından çok zor olduğunu, bunun önemli bir fayda da sağlamayacağını söyler.⁹⁸ Ancak bu şiirlerin hepsi olmasa da en azından bir kısmı tenkitten kurtulamaz. Söz gelişi Umeyye b. Ebî's-Salt'ın şiirlerinin Kur'ân'la benzerlik arzemesiyle alakalı olarak Cevâd Ali şöyle der:

⁹⁶ Muallaka, s. 7; İbn Manzûr, a.g.e., IV, 297; ez-Zevzenî, a.g.e., s. 47.

⁹⁷ Ünal, a.g.m., s. 187-188; Tâhâ Hüseyin, *Câhiliye Şiiri Üzerine*, Çev. Şaban Karataş, Ankara Okulu, Ankara-2003, s. 32, 95.

⁹⁸ Topaloğlu, a.g.m., II, 473.

"Bana göre bu benzerlik ve uyuşmanın kaynağı intihaldir. Umeyye, kavmi putlara taptığı için onlara karşı gelmişti. Tevhid inancındaydı. Yahudilik ve hıristiyanlık hakkında da bilgi sahibiydi. Fakat ben, onun, Kur'ân ve hadiste geçen arş, kürsü, Allah, melekler, kıyamet, cennet, cehennem, hesap, sevap, ceza vb. kavramlara vakıf olduğunu sanmıyorum. Çünkü bunlar, İslâm'a has kavramlardır. Bunların ayrıntıları ne yahudilik, ne hıristiyanlık ne de hanîflikte vardı. Bunların, Umeyye'nin şiirinde hem de İslâmî kavramlarla yer alması olsa olsa İslâmî dönemde bazı insanların yaptığı bir iştir. Bunları Umeyye'nin dilinden söylemişlerdir."⁹⁹ Cevâd Ali'nin bu yorumu Umeyye'nin şiirlerinin en azından bir kısmı için geçerli olabilir. Ancak sahih hadis kitaplarında geçen Hz. Peygamber (SAV)'in, Umeyye'nin şiirlerini dinlediği ve "Dili iman etmiş, kalbi inkar etmiş" dediği şeklindeki rivayetlere¹⁰⁰ bakılırsa bu şiirlerin bir bölümünün Umeyye'ye ait olması gerekir.

Bu beyitlere dayanılarak bazı eski Arap şâirlerinin Allah, ahiret, bazı peygamber adları, hesap, ceza, sevap gibi konulardan haberdar oldukları anlaşılmaktadır. Bunun da kaynağı atalarından gelen bilgiler olabileceği gibi o zaman yaşayan hıristiyan ve yahudiler de olabilir. Yine kendilerine hanîf/atalarının dininden dönen denen kimselerin de bu bilgilerde bir payı vardır. Fakat bir şâirin mısralarında sevap ve cezadan, ahiret inancından bahsedilmesi onun putperest olmadığı anlamına gelmez. Sözgeleşmiş mısralarında Allah, ahiret, hesap, ceza ve sevaptan bahseden şâir Zuheyr b. Ebî Sulmâ hakkında Şevkî Dayf'ın "Zuheyr'in, atalarının dinini bırakmadığı" şeklindeki yorumunu daha önce söyledik.

Son olarak şunu da söylemeliyiz. Şiirlerinde Allah, ilah vb. lafızları kullanan şâirler genelde putperest iken, Allah, ilah vb. adların yanında cennet ve cehennemden, ahiretten, hesap ve hesap gününden bahseden şâirler genelde hanîf inancına mensup şâirlerdir.

Konumuzla ilgili olarak bu şiirlerin dışında daha başka şiirler de mevcuttur. Ancak, bu çalışmada maksadımızı ifâde ettiğine yetecek kadarını kullandık.

⁹⁹ Cevad Ali, *el-Mufassal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut-1980, VI, 493.

¹⁰⁰ Ahmet Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, Kitabuş,Şi'r, Bab No. 41, Hadis No. 2255, X, 56, İstanbul-1983,

KAYNAKÇA

1. El-Alûsî, Ebû'l-Fadl Mahmûd, **Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut-Ty..
2. Arberry, A. J., **Arabic Poetry**, Cambridge-1965.
3. Cevad Ali, **el-Mufassal fi Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm**, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut-1980.
4. Corci Zeydân, **Târîhu Âdâbi'l-Lugati'l-'Arabiyye**, Dâru'l-Fikr, Beyrut-1416/1996.
5. Çağrıncı, Mustafa, "Arap" mad., -İslâmdan Önce Araplarda Din- **DİA**, III-316-321, İst.-1991.
6. Çelik, Ahmet, **Kur'an-ı Kerim İle Yeni Mana Kazanan İstilahların Câhiliyye Dönemindeki Kullanışları**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1991.
7. Çetin, M. Nihad, **Eski Arap Şiiri**, İstanbul-1973.
8. Danışman, Nafiz, "Câhiliyye Kelimesinin Mana ve Menşei", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: V, Sayı: I-IV, Ankara-1956, s. 192-197.
9. Davudoğlu, Ahmet, **Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi**, I-XII, İstanbul-1983.
10. Demirayak, Kenan – Çöğenli, M. Sadi, **Arap Edebiyatında Kaynaklar**, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Genişletilmiş 3. Baskı, Erzurum-2000.
11. El-Fâhûrî, Hannâ, **el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-Arabî el-Edebu'l-Kadîm**, Dâru'l-Ceyl, Beyrut-1986.
12. Fayda, Mustafa, "Câhiliyye" mad., **DİA**, İst.-1993, VII, 17-19.
13. İbn İshâk, Muhammed b. Yesâr, **Sîretu İbni İshâk**, Thk. Muhammed Hamîdullah, Konya-1981.
14. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Hımyerî, **Sîretu İbni Hişâm**, Thk. M. Muhyiddin Abdulhamîd, Kahire-1963.
15. İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim, **Lisânu'l-Arab**, Dâru Sâdır; Beyrut-Ty.
16. İbnu'l-Kelbî, **Putlar Kitabı (Kitâbu'l-Esnâm)**, Çev. Beyza Düşüngen, Ankara-1969
17. Karaarslan, Nasuhi Ünal, ""Hâris b. Hillize" mad., **DİA**, XVI, 196-197.

18. El-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr b. Ferâh (671/1273), **el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân**, Thk. Ahmed Abdulalîm el-Berdûnî, I-XX, Kahire-1372.
19. Kuzgun, Şaban, "Hanîf" mad. **DİA**, İst.-1997, XVI, 38.
20. Mehmed Fehmî, **Târîhu Edebiyyât-ı Arabiyye**, Matbaatü Âmire, İstanbul-1332.
21. **Muallakât Yedi Askı**, Çev. Şerafettin Yaltkaya, M.E.B. Yay., İstanbul-1989.
22. Nicholson, Reynold A., "İslâm Öncesi Arap Şiirinde Dinin Etkileri", Çev. İbrahim Yılmaz, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 17, Erzurum-2002, s. 217-224.
23. Özcanoglu, Muzaffer, "Adî b. Zeyd" mad., **DİA**, I, 382.
24. Pak, Zekerîya, "Câhiliye Araplarındaki Allah İnancının Kur'ânî Boyutu", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, Sivas-2001, s. 311-330.
25. Polat, İbrahim Ethem, **İslâm Öncesi Hanif Edebiyatı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum-1996.
- _____, "Hanif Şâirlerin Şiirlerinde Monoteist Yapı", **Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 1, Bahar 2001, s. 124-133.
26. Es-Sâbûnî, Abdulvehhâb, **Şu'arâ ve Devâîn**, Beyrut-1978.
27. Sa'leb, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ, **Şerhu Dîvânî Zuheyr**, el-Mektebetü'l-Arabiyye, Kahire-1964-1384.
28. Savran, Ahmet, "İmruülkays b. Hucr" mad., **DİA**, XXII, 237-238.
29. Eş-Şâyi, Muhammed b. Abdurrahman b. Sâlih, **el-Furûku'l-Lugaviyye ve Eseruhâ fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Riyad-1993.
30. Şevkî Dayf, **Târîhu'l-Edebi'l-Arabî**, el-Asru'l-Câhilî, Dâru'l-Maârif, Kahire-Ty.
31. Et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/923), **Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Fikr, I-XXX, Beyrut-1405,
32. Tâhâ Hüseyin, **Câhiliye Şiiri Üzerine**, Çev. Şaban Karataş, Ankara Okulu, Ankara-2003.
33. Topaloğlu, Bekir, "Allah" mad. **DİA**, İst.-1989, II, 473.
34. Tüccâr, Zülfikâr, "Hammâd er-Râviye" mad., **DİA**, XV, 486-488.
35. Tülücü, Süleyman, "Hâtim et-Tâi" mad., **DİA**, XVI, 472-473.